

УДК 314+316.3(477)

Ю.А. Денисенко

СТАН ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У статті розглядається стан здоров'я сучасних українців з позиції соціологічного аналізу. Виділено природні та соціальні фактори, що впливають на стан здоров'я населення за сучасних умов розвитку українського суспільства. Також зроблена спроба проаналізувати та порівняти рівні захворюваності населення у різних частинах Харківського регіону.

Ключові слова: захворюваність, смертність, народжуваність, урбанізація.

В статье рассматривается состояние здоровья современных украинцев с позиции социологического анализа. Выделены природные и социальные факторы, влияющие на состояние здоровья населения в современных условиях развития украинского общества. Также предпринята попытка проанализировать и сравнить уровни заболеваемости населения в разных районах Харьковского региона.

Ключевые слова: заболеваемость, смертность, рождаемость, урбанизация.

In article the state of health of modern Ukrainians from a position of the sociological analysis is considered. The the natural and social factors influencing a state of health of the population at modern conditions of development of the Ukrainian society is allocated. Also attempt to analyse and compare levels of disease of the population in different parts of Kharkiv region.

Key words: disease, death rate, birth rate, an urbanization.

Постановка проблеми. Соціальні, економічні, політичні зміни, які відбуваються в період становлення нашої держави як самостійного агента світового співтовариства, впливають як на всі сфери суспільного життя в цілому, так і на всі аспекти функціонування кожної людини, зокрема. Тому важливого значення набувають дослідження стану здоров'я населення, яке одночасно виступає певним показником як індивідуального, так і колективного рівня соціально-економічного розвитку українського суспільства. .

Аналіз актуальних досліджень. В Україні традиційно велику увагу приділяють дослідженням можливостей та ефективності застосування різних напрямків наукового підходу до вивчення стану здоров'я людей. Так, над вивченням наслідків впливу на здоров'я людини природних чинників працювали та працюють В.С. Крисаченко, С.М. Соломіна, О.Л. Мостяєв, І.І. Даценко, Р.Д. Габолич, І.М. Прибиткова; над дослідженнями соціально-економічних факторів – Д.Ж. Маркович, М.І. Хижняк, А.М. Нагорна, В.Н. Холина, П.Г. Шищенко та ін. Зрозуміло, що наслідки трагедії на Чорнобильській АЕС не тільки значно погіршили стан здоров'я населення України, але актуалізували проблему подальшого вивчення кореляції впливу природних і соціальних чинників на нього.

Отже, **метою статті** є розгляд стану здоров'я населення сучасної України з позиції соціологічного підходу, що дозволяє аналізувати будь-яке соціальне явище або процес у контексті не тільки одночасної орієнтації на дослідження як природних, так і соціальних факторів, але і особливостей їхньої взаємодії та взаємовпливу.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання стану здоров'я населення, необхідно визначити, що Україна належить до держав, де є суттєві демографічні проблеми, провідна серед яких – зменшення кількості її населення. Загальна чисельність населення України за даними 2006 року становила 47 млн.130 тис. 4 особи, за даними на початок 2012 року – 45 млн. 644 тис. 419 осіб [8].

Захворюваність є найважливішим показником у характеристиці стану здоров'я населення. Вона більше, ніж показник смертності, народжуваності, фізичного розвитку, реагує на зміни навколишнього середовища, діяльність системи охорони здоров'я. У 2010 р. захворюваність населення в Україні складала 6845,3 випадків на 100 тис. населення [8].

Нині домінуюче місце в структурі захворюваності та смертності населення посіли хронічні неінфекційні захворювання, передусім хвороби кровообігу. Помітно зросла значущість травматизму, нервово-психічних, ендокринних, алергічних, генетичних та інших захворювань складної етіології, що відбиває вплив усієї багатоманітності умов життя населення на його здоров'я.

Пропонуємо провести аналіз на підставі загальної захворюваності (за кількістю звернень до лікарні) або поширеності хвороб як доволі інерційного явища, що більш об'єктивно відображає стан ураження населення хворобами.

Дані про захворюваність населення України за класами хвороб у динаміці 1999 – 2011 рр. свідчать про зростання показників за переважною більшістю класів. За визначений період знизився лише рівень травматизму.

Темпи зростання захворюваності за класами хвороб у населення окремих вікових груп суттєво відрізняються. Так, для дитячого населення характерні вищі темпи приросту захворюваності з більшістю класів у порівнянні з дорослим населенням. Наприклад, у дітей частота появи захворювань системи кровообігу та хвороб кістково-м'язової системи збільшилася в 1,7 разів, сечостатевої системи – 1,6 разів, крові та кровотворних органів – в 1,5 разів [9].

Зростання захворюваності населення найбільш інтенсивно відбувається за класом хвороб системи кровообігу, вуха, органів дихання, вроджених аномалій, новоутворень.

Наприкінці ХХ століття частота захворювань органів травлення збільшилася на 22,3%, дихання – на 18,9%, вуха – на 12,6%, кровообігу – на 5,9%, вроджених аномалій – на 5,4% [9].

Продовжує зростати захворюваність на СНІД. Так, у 2010 році на обліку як ВІЧ-інфіковані перебувало 5900 особи, що складало 11,1 випадку на 1000 тис. нас.

Власне, хворих на СНІД у 2010 р. було зареєстровано 653 (1,3 на 100 тис. населення), що на 10,5% більше, ніж у попередньому році [8].

Суттєвою загрозою для здоров'я населення може бути зниження матеріального достатку та, відповідно до цього, режиму його харчування. Вибіркові дослідження Українського інституту громадського здоров'я свідчать, що надмірну вагу тіла у межах 16% і більше порівняно з ідеальною мають 45,3% чоловіків і 50,6% жінок старше 20 років, дефіцит ваги тіла – відповідно 14,9% і 8,8%. Проблема ваги тіла є актуальною і для дітей шкільного віку. Значною мірою відхилення від нормальної ваги тіла пов'язане з неповноцінним харчуванням населення. Цей висновок підтверджується і даними Держкомстату країни щодо споживання основних продуктів харчування.

Власне, перепоною на шляху до зміни способу життя за адекватними гігієнічними нормами є соціальні фактори, стиль життя (гігієнічні звички розвиваються не у вакуумі, а в умовах сім'ї та суспільства).

Здоров'я населення – це інтегрований показник якості життя людей. На фоні зниження якості здоров'я населення підвищення захворюваності майже по всіх класах хвороб призводять до зниження людського потенціалу в Україні. До його зниження призводить також погіршення соціального стану населення, що є наслідком зростання кількості вбивств та самогубств (табл. 1).

Таблиця 1

Смертність населення від вбивств і самогубств [8]

	1995	2000	2005	2010
Вбивств	2,5	4,1	7,7	6,5
Самогубств	11,3	10,7	14,6	14,6
На 100 000 населення				
Вбивств	4,9	8,0	14,9	13,1
Самогубств	22,3	20,6	28,3	29,6

Окремо необхідно сказати про стан санітарно-гігієнічної та епідеміологічної ситуації на території Харківської області. Слід зазначити, що все населення області у тій чи іншій мірі потерпає від несприятливого впливу шкідливих факторів фізичної, хімічної та біологічної природи.

Медико-демографічна ситуація в області залишається складною, продовжується падіння народжуваності, зростання смертності й природне скорочення населення. Динаміка медико-демографічних процесів в області повністю відображає аналогічні процеси, характерні для України в цілому, що свідчить про спільні причини негативних явищ, які в першу чергу пов'язані з соціально-економічними умовами.

Показники смертності населення в 2010 році перевищили показники народжуваності більш ніж в 2 рази (народжуваність складає 7,5 осіб на 1000

населення, смертність – 16,4). Вперше за останні роки спостерігається тенденція незначного підвищення народжуваності.

У 2011 році чисельність населення Харківської області становила 2742,2 тис. осіб. За останні три роки внаслідок депопуляції населення області скоротилося на 69,3 тис. осіб (в містах – на 29,3 тис. осіб і в селах – на 40 тис. осіб) [10].

Протягом останніх двох років співвідношення міського та сільського населення практично не змінилося. Вирішальну роль у скороченні чисельності населення відіграє природне зменшення. У 2010 році природний рух склав – 8,9, у порівнянні з 2009 роком чисельність населення зменшилася в усіх районах на 1,8%.

Погіршення екологічної ситуації та соціально-економічного положення значної частини населення, стресові навантаження сприяють прогресуючому погіршенню показників захворюваності населення області.

Рівень поширеності захворювань серед всього населення регіону становить 152180,3 випадків (за даними 2010 р.), по районах області відповідно 147543,3 і по місту Харкову – 156802,2 на 100 тис. Населення [8].

Загальна захворюваність населення найбільш поширена в Балаклійському, Ізюмському, Лозівському, Нововодолазькому, Чугуївському районах та місті Люботин. Нижче середнього по районах був показник захворюваності в Сахновському, Барвінківському, Великобурлуцькому, Шевченківському, Харківському районах.

Показники специфічної захворюваності за окремими класами хвороб (система кровообігу, ендокринна система, розлад харчування, порушення обміну речовин, новоутворення, хвороби крові, деякі інфекційні та паразитарні хвороби й природжені аномалії) найбільш поширені в Балаклійському, Лозівському та Барвінківському районах. Щодо міста Харкова, відносно цих хвороб він знаходиться в значно кращому положенні, загальні показники становлять 107000 – 127000 / на 1000000 осіб. Найбільш серед захворювань поширені хвороби кістково-м'язової системи та хвороби системи кровообігу [9].

Слід зазначити, що у 2010 році показники поширеності за окремими нозологічними формами узагальнено по області були нижчими в порівнянні з республіканськими показниками, за винятком онкологічних хвороб.

На здоров'я населення також активно впливає антропогенне забруднення природи, яке призвело до порушення рівноваги у біосфері і стало суттєвою проблемою теперішнього часу. Встановлено, що населення багатьох міст і сіл України піддається дії факторів навколишнього середовища у рівнях, що перевищують гранично допустимі величини та негативно впливають на стан здоров'я.

Найбільш чутливі до змін в екологічній ситуації діти, найвищі показники дитячої захворюваності зафіксовані у Чугуївському, Лозівському та Коломацькому районах, дещо нижчі – у Балаклійському, Борівському, Нововодолазькому та Богодухівському районах.

Рівень захворюваності за окремими віковими групами показує, що серед дорослого населення (18–100 років) цей показник становив 54615,2; серед підлітків (15–17 років) – 90394,6; серед дітей (0–14 років) – 131527, випадків на 100 тис. відповідного населення.

Смертність населення узагальнено по Харківській області в 2010 році склала 16,9 випадків на 1000 населення (загальнодержавний показник – 16,1).

Рангування районів області за показниками загальної смертності показує, що рівень смертності немовлят (на 1000 дітей, народжених живими) – 9,7 (по Україні – 9,6).

Негативні тенденції в демографічних процесах зумовлені і віковою структурою населення. З року в рік зменшується питома вага дітей в структурі населення області, що є наслідком як низької народжуваності, так і високої смертності дітей. У той же час збільшується частка осіб у віці 65 років і старше. У сільській місцевості майже кожен п'ятий житель – такого віку [6].

Погана демографічна ситуація разом із ускладненням соціально-економічної ситуації як в країні, так і в області, а також загострення екологічної ситуації, особливо негативний вплив на здоров'я населення факторів навколишнього середовища позначаються в структурі захворюваності населення.

Впродовж останніх років спостерігається зростання та поширення хронічних неінфекційних хвороб – артеріальної гіпертензії, ішемічної хвороби серця, церебровескулярних хвороб, онкологічних захворювань, ендокринної та неврологічної патології.

Серед життєвих показників сучасного суспільства інфекційні хвороби не тільки не втратили своєї актуальності, але набули надзвичайного медико-санітарного та економічного значення. Санітарно-епідеміологічна ситуація в Харківській області протягом останніх п'яти років залишається напруженою. Зберігається високим відсоток населення, яке перенесло інфекційні хвороби. Складним залишається епідемічне становище з особливо небезпечних інфекцій. Триває напружена епідемічна ситуація з захворюваності на туберкульоз, що розпочалася в 1992 році на тлі економічної нестабільності в суспільстві, збільшення кількості антибіотикорезистентних штамів бактерій туберкульозу [9].

У наш час виникла ще одна проблема, яка впливає на стан здоров'я, захворюваність та смертність населення. Це – проблема урбанізації. Особливо зросло забруднення навколишнього середовища у великих містах, зокрема у великих індустріальних містах, ростуть агломерації, збільшується їх кількість.

В Україні тільки столиця – Київ є багатомільйонним містом, кількість населення якого перевищує 3 мільйони, а отже його можна вважати еквівалентом одномільйонних міст. Ще декілька міст України вже перевищили мільйонний рубіж: Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Одеса. Наближається Львів, Кривий Ріг, Чернігів, та ін. Отже, можна сподіватися, що невдовзі половина населення України проживатиме в містах. Але ж, переважна

частина великих міст – це індустріальні комплекси, і головна проблема і нездоланна біда – продуктування виробничих відходів, сміття. Деградоване штучне міське середовище виявляє комплексну дію на здоров'я населення внаслідок забруднення атмосферного повітря, дефіциту сонячного опромінення, води, а також стресових факторів, зумовлених напруженим ритмом життя, скупченістю населення, недостатністю зелених насаджень тощо [7].

Ступінь поширення багатьох хвороб у великих містах набагато більше, ніж у малих містах чи селах. Такі хвороби, як рак легень, у великих містах нині реєструється в два – три рази частіше, ніж у сільських місцевостях. Тут набагато більше хворіють бронхітами, астмою, алергічними хворобами. Рівень інфекційних захворювань у містах також у двічі вищий [9].

Мешканці великих міст уже давно п'ють воду набагато гіршої якості, ніж у селах. Зокрема, в Україні, в більшості міст якість питної води не відповідає санітарним нормам. Великі міста створюють свій мікроклімат, під ними на сотні і тисячі метрів углиб змінюється фізичний стан порід. Одночасно з розвитком міст збільшився негативний тиск на біосферу. Проблеми урбанізації ретельно вивчаються в Україні, це соціальне явище досліджують екологи, економісти, соціологи і представники багатьох галузей науки, застосовуючи комплексний системний аналіз.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті застосування соціологічного аналізу до визначення реального стану здоров'я населення в Україні можна дійти таких висновків, що головним показником стану здоров'я населення є захворюваність. Вона більше ніж показник смертності, народжуваності, фізичного розвитку, реагує на зміни навколишнього середовища. Нині домінуюче місце в структурі захворюваності та смертності населення посіли хронічні неінфекційні захворювання.

Великий вплив на здоров'я має і антропогенне забруднення природи, яке призвело до порушення рівноваги у біосфері і стало суттєвою проблемою теперішнього часу. Захворюваність населення більше, ніж демографічні процеси залежить від того, що відбувається у довкіллі. Також суттєвою загрозою для здоров'я населення може бути зниження матеріального достатку, до погіршення стану здоров'я призводить також погіршення соціального стану населення, що є причиною зростання кількості вбивств та самогубств.

Зрозуміло, що зазначені тенденції потребують додаткової уваги як з боку представників наукового (зокрема, соціологічного) співтовариства, так й з боку – діючих політичних та правових структур і установ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко Т. Демографічна ситуація в світі та в Україні / Т. Борисенко // Чумацький шлях. — 2010. — № 2. — С. 2—5.
2. Васильєв О. Оцінка диференціації населення України за умовами життя / О. Васильєв // Україна: аспекти праці. — 2010. — № 5. — С. 35—42.
3. Гудзеляк, І. Демографічна ситуація в Україні: глобальні та регіональні порівняння / І. Гудзеляк // Історія української географії : всеукр. наук.-теорет. часопис / [редкол.:

- О. І. Шаблій, О. В. Заставецька, Я. І. Жупанський та ін.]. — Тернопіль, 2009. — Вип. 18. — С. 78—81.
4. Демографічний розвиток України: сучасне та майбутнє : (допов. директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України акад. НАН України С.І. Пирожкова) // Вісник Національної Академії наук України. — 2008. — № 1. — С. 59—64.
 5. Москаленко В.Ф., Голубчиков М.В. Соціально-гігієнічний аналіз демографічної ситуації в Україні / В. Ф. Москаленко, М. В. Голубчиков. — К. : Книга, 2009. — 265 с.
 6. Муромцева Ю.І. Демографія: навч. посіб. / Ю.І. Муромцева. — К. : Кондор, 2009. — 300 с.
 7. Соломина С.М. Взаимодействие общества и природы / С. С. Соломина. — М. : Экономика, 1982. — 190 с.
 8. Статистичний щорічник України за 2010 рік. — К. : Август Трейд, 2011. — 560 с.
 9. Хижняк М.І. Здоров'я людини та екологія / М. І. Хижняк, А.М. Нагорна. — К. : Здоров'я, 1995. — 228 с.
 10. Шаблій О. Суспільна географія / О. Шаблій. — Львів : Львівський національний університет, 2001. — 744 с.